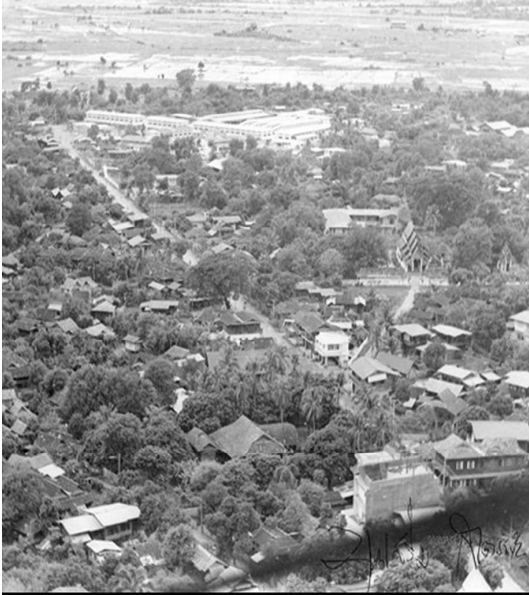

การศึกษาละแวกย่านและเครือข่ายรักษาองค์ความรู้ย่าน: กรณีย่านเครื่องเงินวัวลาย จังหวัดเชียงใหม่

The study of neighborhood and the sustaining network of local knowledge: the case of “Wua-Lai” silver craft neighborhood, Chiang Mai province

คมสัน ธีรภาพวงศ์¹, ปราณอม ตันสุขานันท์² และ พิจิกา พุ่มเกตุแก้ว เลอค็อต³
Komson Teeraparb Wong¹, Pranom Tansukanun²
and Pijika Pumketkao Lecourt³

Received: 2022-05-18

Revised: 2022-09-08

Accepted: 2022-09-23

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นผลงานวิจัยเชิงปฏิบัติการในพื้นที่ย่านวัวลาย ซึ่งเป็นย่านเก่าแก่ที่มีอัตลักษณ์สำคัญอีกแห่งหนึ่งในเมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่ เป็นแหล่งผลิตเครื่องเงินและย่านครอบครัวสล่าผู้มืทักษะองค์ความรู้ในการทำเครื่องเงินของเมือง การวิจัยได้ดำเนินการศึกษาประเด็น “ละแวกย่าน” รวมถึงการทำความเข้าใจในการเรียนรู้ศึกษาย่านร่วมกันกับการจัดทำโครงการปฏิบัติการ บนพื้นที่ศึกษาชุมชน 2 แห่ง ได้แก่ กลุ่มชุมชนวัดศรีสุพรรณและชุมชนวัดหมื่นสาร ซึ่งเป็นกลุ่มช่างฝีมือที่เชี่ยวชาญในงานหัตถกรรมเครื่องเงิน ที่ตั้งบ้านเรือนตั้งแต่สมัยเจ้ากาวิละทรงฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ ด้วยแนวคิด “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ในปัจจุบันชุมชนวัวลายได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและเมืองหลายครั้ง จนเกิดกระบวนการที่วัดกลายเป็นตัวขับเคลื่อนโครงข่ายการเรียนรู้ที่สำคัญ เกิดการผสมผสานองค์ความรู้ไปกับการท่องเที่ยวชุมชน เกิดรูปแบบของ “โมเดลพัฒนาพื้นที่” ซึ่งงานวิจัยตั้งคำถามบนความสัมพันธ์ของโครงข่ายการถ่ายทอดองค์ความรู้และการรักษางานสล่าเครื่องเงิน บนความเป็น “ละแวกย่าน” โดยพบว่า บทบาทของงานฝีมือและหัตถกรรมเครื่องเงินซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์และมรดกของท้องถิ่น มีวัดในพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางของชีวิตทางสังคมในละแวกนั้น มีผลสืบเนื่องสำคัญสองประการ ประการแรกเพื่อการเคลื่อนไหวระดับรากหญ้า เกิดการพัฒนาโครงการในท้องถิ่นและการระดม

¹ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
(Faculty of Architecture, Chiang Mai University)

ผู้เขียนหลัก (corresponding author) E-mail: komson.tee@cmu.ac.th

² คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
(Faculty of Architecture, Chiang Mai University)

³ École Nationale Supérieure d'Architecture de Paris-Belleville (Ensa-PB),
France; Architecture Urbanisme Société Savoirs Enseignement Recherche
Research Unit (UMR AUSser, CNRS France)

ความร่วมมือผู้อยู่อาศัยในย่าน ประการที่สองเกี่ยวกับการเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ใกล้เคียงและเมืองเชียงใหม่ในการพัฒนาการท่องเที่ยวในย่าน อันนำไปสู่การฟื้นฟูการผลิตหัตถกรรมท้องถิ่นและการอนุรักษ์มรดกในท้องถิ่นเพื่อความยั่งยืน และสานต่อองค์ความรู้งานสืบทอดของย่านสืบต่อไป

คำสำคัญ: ละแวกย่านวัวลาย สล่เครื่องเงิน เชียงใหม่ วัดศรีสุพรรณ วัดหมื่นสาร

Abstract

This research is an action-research within Wua-Lai neighborhood, one of the significant old areas of Chiang Mai old town. The areas are artisan-family bases specializing in silver craft skills to serve the city. The research examines the subject of “Neighborhood” focusing on two neighbors, namely Wat Sri-Suphan and Wat Muen-Sarn. The neighborhoods have their special skills inherited from “Tai-Shan” silversmith village who immigrated to Chiang Mai by King Kawila’s strategy of rebuilding the city of Chiang Mai with his concept of “collecting people to fill the city”. At the present, Wua-Lai has gone through significant socio-economic transformation and urban change that have caused the response to the crisis by developing the temple-oriented neighborhood projects, aiming at reviving the silver craft productions, preserving and transmitting the craft skills as key sources for local organizations and knowledge sustaining approaches. This has created a So-called “Neighborhood Development Model”. The research raises questions about how the neighborhood constructed the network relationships of the silversmith knowledge sharing and maintaining their craftsmanship upon the existence of neighborhood’s role of silversmith kills and products making process, which are the main area’s characteristics and heritage with Buddhist temples as a center of the neighborhoods’ life and social relation within the area. There are two consequent findings. The first is about the grassroot movements that are collaborated by developing local projects and these have formed local organizations. The second deals with the interconnection between neighborhood and contemporary city of Chiang Mai over tourism development which had led to the revival of local craft productions and heritage conservation, also sustaining the local silversmith knowledge in the future.

Keywords: Wua-Lai neighborhood, silversmith craft, Chiang Mai, Wat Sri-Supan, Wat Muen-Sarn

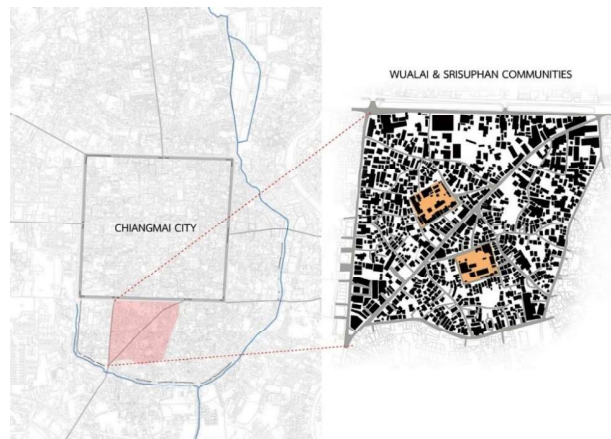
บทนำและกรอบความคิดในการศึกษาวิจัย

งานวิจัยนี้ศึกษาบทบาทของพื้นที่ “ละแวกย่าน” (neighborhood) ในพื้นที่ในย่านวัวลาย อันเป็นแหล่งหล่อหลอมความรู้ประจำถิ่นที่สำคัญแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากเป็นย่านสำคัญที่มีชื่อเสียงในงานหัตถกรรมเครื่องเงินที่สืบทอดมาจากช่างเงินไทฉาน โดยอพยพมาเชียงใหม่ในศตวรรษที่ 18 (Ongsakul, 2005) มีทักษะฝีมือและมีรูปแบบการค้าขายและอยู่อาศัยในบ้านไม้แบบดั้งเดิม การศึกษาวิจัยได้ลงพื้นที่ศึกษา “ละแวกย่าน” สองแห่ง ได้แก่ ชุมชนวัดศรีสุพรรณและชุมชนวัดหมื่นสาร (ดังภาพที่ 1) ย่านทั้งสองนี้ขยายตัวขึ้นรอบวัด มีพื้นที่กลางร่วมกันสำหรับกิจกรรมทางศาสนาที่ดำเนินควบคู่กันกับวิถีชีวิตช่างสล่า¹ เครื่องเงิน โดยย่านวัวลายนั้นได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและเมืองเรื่อยมา ทำให้ย่านลดความสำคัญลง รวมถึงความนิยมในเครื่องเงินได้ลดถอยลง อันเป็นผลมาจากการพัฒนาการท่องเที่ยวอื่น ๆ จำนวนมากภายนอกเมือง

ปรากฏการณ์การนี้ทำให้เกิดคำถามเกี่ยวกับบทบาทร่วมสมัยของงานฝีมือและบทบาทของวัด โดยการตั้งคำถามในวิจัยนั้น ได้มองข้ามเรื่องงานหัตถกรรมเครื่องเงินซึ่งถือเป็นภูมิองค์ความรู้ท้องถิ่น เพื่อฐานการผลิตและเป็นมรดกทางวัฒนธรรม แต่สนใจในประเด็นของ “ละแวกย่าน”² และวิถีชีวิต “สล่าเครื่องเงิน” ในพื้นที่ชุมชนแบบดั้งเดิมกับบทบาทของวัดในพุทธศาสนาที่ถือเป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยงานวิจัยมีกรอบความคิดอ้างอิงผ่านประเด็นหลักสองประการ ได้แก่ ประเด็นของ “ละแวกบ้าน” (neighborhood) ดังกล่าว (Ho, 2019) และประเด็นของการรักษาความสัมพันธ์เครือข่ายองค์ความรู้ภายในย่านและชุมชน (knowledge transferring) (Romanos & Auffrey, 2002) มีเป้าหมายเพื่อศึกษาว่าย่านนั้น มีการสร้างกระบวนการส่งผ่านและรักษาเครือข่ายองค์ความรู้ภายในย่านอย่างไร และมีการฟื้นฟูงานฝีมือเครื่องเงินรวมถึงมีการรักษาถ่ายทอดทักษะงานฝีมืออย่างไร นอกจากนี้ งานวิจัยได้ตั้งคำถามถึงการพัฒนารองเท้าเที่ยวในย่านของเชียงใหม่ นำไปสู่การฟื้นฟูการผลิตหัตถกรรมพื้นถิ่นและเน้นประเด็นศึกษาภายในพื้นที่ “ละแวกย่าน” อันมีการสร้างการจัดการมรดกวัฒนธรรมของพื้นที่และเกิดโครงการต่าง ๆ เพื่อต่อยอดรักษาความเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของตนอย่างไร โดยเฉพาะจากผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อการท่องเที่ยวและการค้าในพื้นที่ตามแนวคิดที่ Magnaghi (2005) เรียกว่าเป็น “การพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน” ซึ่งได้เติบโตขยายตัวขึ้นรอบ ๆ วัดศรีสุพรรณ และวัดหมื่นสาร เป็นผลพวงจากการขยายตัวของเมืองเชียงใหม่ในช่วงก่อนสถานการณ์โควิด 2019 ที่ผ่านมา

¹ การเรียกช่างหัตถกรรมของทางเหนือที่มีทักษะ องค์ความรู้ ทำงานศิลปหัตถกรรมจนชำนาญ

² ในที่นี้คำว่า “ละแวกย่าน” (neighborhood) หมายถึง กลุ่มการตั้งถิ่นฐานร่วมกันภายในพื้นที่เดียวกัน อาจเป็นกลุ่มที่สืบสายตระกูลเดียวกันได้ มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และร่วมสร้างอัตลักษณ์ร่วมกันภายในพื้นที่อาศัยของตน (Brower, 1996)

ภาพที่ 1 แผนที่ตำแหน่งย่านถนนวัวลายและกลุ่มอาคารรอบวัดที่เน้นศึกษา 2 แห่ง ได้แก่ วัดศรีสุพรรณ (บน) และวัดหมื่นสาร (ล่าง) เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ.2561

วัตถุประสงค์

1. เพื่อทำความเข้าใจรูปแบบของโครงสร้างหรือเครือข่ายระหว่าง “สะพานย่าน” เพื่อรักษาอัตลักษณ์องค์ความรู้ในพื้นที่ชุมชนเครื่องเงินของวัดศรีสุพรรณและวัดหมื่นสาร โดยอาจมีการพัฒนารูปแบบเดียวกันหรือต่างกันเพื่อดำเนินโครงการในท้องถิ่น
2. เพื่อค้นหาความเกี่ยวข้องความสัมพันธ์ระหว่างโครงข่ายต่าง ๆ ในสะพานย่านและใกล้เคียง ตอบรับกับความเป็นเมืองร่วมสมัยของวัวลายและเชียงใหม่ในปัจจุบัน

ทบทวนวรรณกรรม วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา

แนวทางและกรอบการทำงานโครงการวิจัยนี้ จะมีการลงพื้นที่วิจัยในรูปแบบโครงการปฏิบัติการชุมชนไปพร้อมกับการเรียนการสอน (pedagogical workshop) ให้นักศึกษาลงพื้นที่สำรวจใน “สะพานย่าน” เพื่อการนำเสนอโครงการสำหรับอนาคตที่ยั่งยืน การทำงานจึงระบุศักยภาพและขีดจำกัดของพื้นที่ใกล้เคียงภายในเมืองเชียงใหม่ร่วมสมัย มีการใช้การวิเคราะห์แบบสหศาสตร์ โดยอาศัยการลงพื้นที่สำรวจรังวัดข้อมูลทางสถาปัตยกรรมเมืองและสำรวจทางสังคม รวมถึงการศึกษาการอยู่อาศัยจากระดับชุมชนมานุษยวิทยาที่พัฒนาขึ้นจากการประชุมเชิงปฏิบัติการและการทำงานภาคสนาม โดยนักศึกษาอาจารย์และนักวิจัยของฝรั่งเศส-ไทย ภายใต้กรอบของเครือข่ายวิจัยย่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEANNET) ซึ่งแนวทางการสำรวจเมืองและสถาปัตยกรรมจะมาจากองค์ประกอบเชิงพื้นที่และสังคม (Bower, 1996) เพื่อความเข้าใจแนวทางปฏิบัติของพื้นที่ภายในย่าน และในเวลาเดียวกันทีมวิจัยได้ทำการพูดคุยและสัมภาษณ์ช่างฝีมือระดับครูสลา เจ้าของธุรกิจและบุคคลสำคัญในสะพานใกล้เคียง เพื่อให้ได้รับข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับกระบวนการผลิตงานฝีมือเครื่องเงิน พลวัตและแรงกระทบต่าง ๆ ภายในพื้นที่ นอกจากนี้ ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของพื้นที่

ได้ถูกนำเสนอและวิเคราะห์พัฒนาการช่วงต่าง ๆ เพื่อทำความเข้าใจในปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และพิจารณาถึงพื้นที่และคุณค่ามรดกของผู้อยู่อาศัย

การศึกษานำวรรณกรรมการระดมพลเมืองผ่าน “โครงการในพื้นที่” จากแนวคิดของ Magnaghi (2005) ที่มองว่า การเกิดขึ้นของ “โครงการในพื้นที่” (local projects) เป็นสถานการณ์เชิงกลยุทธ์ที่กำหนดจากกระบวนการสร้างทรัพยากรในท้องถิ่นใหม่ ซึ่งถูกวางแผนและดำเนินการโดยผู้อาศัยเองในท้องถิ่นนั้น โดยมีความหลากหลายหรือความเหมาะสมเท่าที่จะเป็นไปได้ในเงื่อนไขต่าง ๆ ฉะนั้น “โครงการในพื้นที่” จึงเป็นการแสดงออกทางวัฒนธรรมเชิงพื้นที่ในฐานะที่เป็นผลพวงแห่งการตอบสนองทางสังคมและเป็นการทดลองที่กำหนดรูปแบบการปฏิบัติจากมุมมอง “ล่างขึ้นบน” (bottom up policy) นอกจากนี้ แนวคิดนี้ยังถือเป็นการสร้างเมืองจากพื้นที่ภายในย่านเองด้วย ซึ่งเป็นทางเลือกหนึ่งของการขับเคลื่อนพัฒนาเมืองโดยรัฐและขับเคลื่อนด้วยกลไกของตลาด (Cohen, 2000) เกี่ยวข้องกับความเป็นพลเมืองที่ร่วมพัฒนาชุมชนของตนผ่านการดำเนินการร่วมกันในท้องถิ่น (Ho, 2019) จากฐานความเข้าใจและกรอบความคิดนี้ ทำให้งานวิจัยเน้นประเด็นการค้นหาความสามารถในการสร้างสรรค์ และความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและเมือง ผ่านเงื่อนไขการรักษาองค์ความรู้พื้นฐานภายในย่าน อันเป็นอัตลักษณ์สำคัญของย่านวัวลายที่มีความเป็นชุมชนสละเครื่องเงินเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรม

การวิเคราะห์แบ่งออกเป็นสองส่วนหลัก ประการแรก คือ การศึกษาภาพรวมทางประวัติศาสตร์ที่ทำให้เข้าใจบริบทและวิถีของย่านวัวลายกับการผลิตเครื่องเงิน ประเด็นที่สอง คือ การดำเนินการร่วมกันในท้องถิ่นเอง เพื่อตอบสนองต่อการลดลงของการผลิตเครื่องเงิน ซึ่งจะเชื่อมโยงซึ่งกันและกันระหว่างผู้ผลิตและกลไกตลาด (ดังภาพที่ 2) ผ่านศูนย์กลางและแนวทางที่เกิดขึ้น มุ่งเน้นการสำรวจองค์ประกอบโดยรอบโครงการต่าง ๆ ในท้องถิ่นที่ถูกจัดตั้งขึ้น ซึ่งจะช่วยให้เกิดการสร้างเสริมศักยภาพร่วมกัน (Ho, 2019) นอกจากนี้ ยังใช้กิจกรรมร่วมกับการเรียนการสอน เป็นการจัดทำโครงการปฏิบัติการ (workshop) ให้นักศึกษาร่วมลงสำรวจพื้นที่ย่าน มีการทำแผนที่ชุมชนและงานรังวัด รวมถึง การสัมภาษณ์ชาวบ้านและจัดกิจกรรมเสวนาร่วมกัน

ภาพที่ 2 การลงพื้นที่ (ก) การสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน (ข) สล่า (ค) และ (ง) ผู้ประกอบการเครื่องเงิน
รอบวัดศรีสุพรรณและวัดหมื่นสาร เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ.2561

ประวัติย่านและพัฒนากายใน

ย่านวัวลายเป็นย่านที่เก่าแก่แห่งหนึ่งในเชียงใหม่ มีพัฒนาการนับตั้งแต่พญามังรายสร้างเมืองเชียงใหม่ ในปี พ.ศ.1839 และหลังจากเมืองเชียงใหม่ร้างจากสงครามหลายร้อยปี เจ้ากาวิละต้นราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนได้ รื้อฟื้นเมือง โดยนำช่างฝีมือเครื่องเงินและเครื่องเงินจากลุ่มแม่น้ำเงา ในหุบเขาแม่น้ำสาละวินประเทศเมียนมาร์ มาตั้งถิ่นฐานใหม่ภายในพื้นที่ทางด้านทิศใต้ “ระหว่าง” กำแพงเมืองชั้นในและนอก โดยตั้งชื่อตามหมู่บ้านเดิม “จัวลาย” ในรัฐฉาน-เชียงตุง (Ongsakul, 2006) มีศูนย์กลางอยู่ที่วัดสองแห่ง ได้แก่ วัดศรีสุพรรณและวัดหมื่นสาร พื้นที่ของย่านวัวลายค่อย ๆ พัฒนาขึ้นจากการตั้งถิ่นฐานของบ้านครอบครัวสละเครื่องเงินจนเป็นกลุ่ม “ละแวก บ้าน” ซึ่งเติบโตขึ้นรอบ ๆ วัด มีงานฝีมือและกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่โดดเด่นจนย่านวัวลายได้พัฒนาขึ้นเป็น “หมู่บ้านเครื่องเงิน” อันมีชื่อเสียงในช่วงระหว่างปี พ.ศ.2513 และ พ.ศ.2533 (Nernhard, 2015) อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่ปี พ.ศ.2528 การผลิตงานฝีมือหลักได้ย้ายฐานออกไปยังอำเภอสันกำแพง ซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมืองไปทาง ทิศตะวันออกประมาณ 13 กิโลเมตร โดยกลุ่มกิจกรรมงานฝีมือได้ย้ายไปตั้งร้านตามถนนเชียงใหม่-สันกำแพง จนเกิดเป็นแหล่งงานฝีมือหัตถกรรมหลักของเมืองเชียงใหม่ที่อำเภอสันกำแพง ดึงดูดนักท่องเที่ยวเป็นจำนวนมากและมีการพัฒนาศูนย์ช่างฝีมือแห่งใหม่ ทำให้อุตสาหกรรมเครื่องเงินของวัวลายลดบทบาทลง

จากช่วงครึ่งแรกของศตวรรษที่ 20 เกือบทุกครัวเรือนมีเครื่องปั้นดินเผาและเตา สำหรับผลิต เครื่องเงินเป็นของตัวเอง สมาชิกในครอบครัวมีส่วนร่วมในการผลิต ผู้ชายปั้นและหลอมเงิน ในขณะที่ผู้หญิง แกะสลักชิ้นส่วน สินค้าที่ชิ้นกันไป ได้แก่ ของใช้ในครัวเรือนและสินค้าที่มีชื่อเสียง สำหรับงานพิธีกรรม และงานพิธี โดยช่างฝีมือของกลุ่มเคหะวัดหมื่นสารที่มีความเชี่ยวชาญในการทำขันเงิน (สลึงสูง) แบบผสม พม่า-ล้านนา (Palaham, 2013) และเมื่อมีทางรถไฟขึ้นในปี พ.ศ.2464 ทำให้เชียงใหม่ได้กลายเป็นจุดหมายสำหรับ นักท่องเที่ยวภายในประเทศ และวัวลายได้รับความนิยมเป็น “หมู่บ้านหัตถกรรม” ต่อมาภายหลังสงครามโลก ครั้งที่ 2 ช่างฝีมือเริ่มเปิดร้านตามถนนวัวลายเป็น “เรือนแถว” ตลอดแนวถนน (ดังภาพที่ 3) ขยายไปสู่ตลาด หัตถกรรมเครื่องเงิน รองรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาติดต่อโดยตรงกับผู้ผลิต รับส่งสินค้าโดยทางรถไฟ ทำให้ ช่วง พ.ศ.2510 เป็นต้นมา เครื่องเงินวัวลายได้รับการยอมรับถึงควมมีเอกลักษณ์และลวดลายที่ซับซ้อน มีการ เติบโตของการท่องเที่ยวในย่านสูง ประกอบกับ การสร้างถนนเชื่อมกรุงเทพมหานครกับจังหวัดทางภาคเหนือ และการยกระดับสนามบินเชียงใหม่ในปี พ.ศ.2520 ยิ่งทำให้เชียงใหม่เจริญรุดหน้าและมีหน่วยงานของรัฐ เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) เริ่มส่งเสริมให้เมืองเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวของภาคเหนือส่งผล ทำให้อาณาจักรวัวลายมีการผลิตและขยายการค้าเครื่องเงินมากขึ้น กล่าวคือ มีประมาณ 200 ครัวเรือน เปิดร้านขาย เครื่องเงินในวัวลายช่วงปี พ.ศ.2503-2523 และมีสินค้าใหม่ ๆ เกิดขึ้น เช่น ของที่ระลึกสำหรับนักท่องเที่ยว เครื่องประดับของตกแต่งบ้าน รวมถึงเทคนิคการผลิตกับวัสดุใหม่ ๆ เช่น อะลูมิเนียมและเครื่องจักรกล ถูกนำมาใช้เพื่อเร่งการผลิตและลดต้นทุน

ภาพที่ 3 กลุ่มภาพอาคารเรือนไม้ในซอยย่อยภายในย่านวัวลาย ผสมผสานกับกลุ่มอาคารใหม่บนถนนเส้นหลัก
เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ.2561

ช่วงกลางปี พ.ศ.2523 เศรษฐกิจหัตถกรรมผสมผสานเข้ากับการพัฒนาการท่องเที่ยวในเชียงใหม่ ได้สนับสนุนให้ช่างฝีมือและเจ้าของโรงงาน เริ่มขยายการผลิตเพื่อการส่งออกเป็นหลัก นำไปสู่การพัฒนาหมู่บ้าน หัตถกรรมสันกำแพงขึ้น ซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมืองไปทางตะวันออก 13 กิโลเมตร สามารถรองรับนักท่องเที่ยวจำนวนมากได้ การพัฒนานี้ทำให้การผลิตและการค้างานฝีมือย้ายฐานจากวัวลาย โดยในปี พ.ศ.2533 มีการว่าจ้างช่าง ฝีมือจากวัวลายจำนวนมากให้ไปทำงานที่โรงงานในอำเภอสันกำแพง ทำให้ตลาดงานฝีมือมีการแข่งขัน สูงขึ้น ร้านค้าและบ้านส่วผลิตเครื่องเงินลดหายไป เกิดมีตลาดอื่น ๆ ที่ได้รับการพัฒนาเป็นแหล่ง ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงอื่น ๆ ขึ้นมากมาย เช่น ในตำบลซำและถนนคนเดินท่าแพ ทำให้ในปี พ.ศ.2558 มีร้าน เครื่องเงินลดลงเหลือเพียง 13 แห่ง ที่ยังคงเปิดให้บริการในย่านวัวลาย นอกจากนี้ผู้ผลิตเครื่องเงินหรือตระกูลช่าง เครื่องเงินหลายรายต้องเผชิญกับการขาดผู้สืบทอด (Nernhard, 2015) ทำให้ชาวบ้านในละแวกวัดศรีสุพรรณ และวัดหมื่นสาร รวมถึง วัดนันทารามได้จัดตั้งสหกรณ์ชุมชนกลุ่มเล็ก ๆ ขึ้นในปี พ.ศ.2545

ช่วงห้าทศวรรษที่ผ่านมาเชียงใหม่ต้องเผชิญกับความเป็นเมืองที่ถูกเร่งให้โตขึ้น ตามเป้าหมายการ พัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ เพื่อเป็น “เมืองแห่งที่สอง” ของประเทศไทย (Lubeigt, 1994) การพัฒนาที่ เพิ่มขึ้นและโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยว ทำให้มีการสร้างสิ่งปลูกสร้างใหม่มากมาย การพัฒนาอย่างรวดเร็ว ของเมืองเชียงใหม่ช่วงนั้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของบริบทเมือง และมีโครงสร้างทางสังคมที่เปลี่ยนไปใน ย่านวัวลาย จากระบบหมู่บ้านแบบเดิมไปสู่ระบบเมืองร่วมสมัยในปัจจุบัน

ผลการศึกษา

จากการศึกษาในมิติต่าง ๆ ของโครงการในละแวกย่านวัวลาย พบกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นย่านและอัตลักษณ์ของพื้นที่ในย่านและวัด รวมถึง การระดมการจัดการพื้นที่ภายในที่สำคัญ 4 รูปแบบ ดังนี้

1. การถ่ายทอดทักษะหัตถกรรมและการสร้างสรรค์ศูนย์ศึกษาศิลปกรรมล้านนา

ถนนวัวลายระหว่างวัดศรีสุพรรณและวัดหมื่นสารนั้น เป็นพื้นที่สำคัญในการค้าขายเครื่องเงิน มีอาคารร้านค้าเรียงรายไปตามถนน จากการสัมภาษณ์ พบว่า การผลิตงานฝีมือเพื่อการพาณิชย์ รวมถึงการถ่ายทอดความรู้เทคนิคในการผลิตแบบเก่า และการปรับให้เข้ากับความต้องการของลูกค้าใหม่และวัสดุใหม่ ให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ ๆ (ดังภาพที่ 4) โดยช่างฝีมือและเจ้าของร้านขายเครื่องเงิน ทำให้มีงานออกแบบเครื่องเงินที่ใช้ประดับตกแต่งผสมผสานเทคนิคจากญี่ปุ่น หรือนอกถิ่นมากขึ้น และใช้ความต้องการใหม่ ๆ เป็นฐานสนับสนุนในการออกแบบใหม่ ๆ (Pornsawan silvershop, 2018) โดยจากการพัฒนาการท่องเที่ยวควบคู่ไปกับการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้และทักษะแห่งพื้นถิ่น ในช่วงรุ่งเรืองยุคแรกของเครื่องเงินวัวลายนั้น การผลิตเครื่องเงินเกิดจากระบบครัวเรือนและสายสัมพันธ์ของสล่าเสมือนเป็นหัวหน้าของครอบครัว ผู้คนในบ้าน หรือเป็นต้นตระกูล การถ่ายทอดทักษะและเรียนรู้ผ่านจากรุ่นพ่อสู่ลูกหลานและคนในครอบครัว ปัจจุบันย่านวัวลายมีโครงการ “ตลาดเครื่องเงินและเครื่องเงิน” มีชาวบ้านรุ่นหลานและเหลนเข้าเป็นสมาชิกชมรม “เครื่องเงินวัวลาย” นอกจากนี้ในปี พ.ศ.2555 ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศแห่งประเทศไทย (SACICT) ได้เข้ามาช่วยพัฒนางานหัตถกรรมและส่งเสริมรูปแบบใหม่ ๆ ของชิ้นงาน และเทคนิคหัตถกรรมเครื่องเงิน เช่น ศิลปะการไล่แผ่นโลหะสำหรับตกแต่งภาพจิตรกรรมฝาผนัง ปัจจุบันเทคนิคงานฝีมือนี้ได้รับการพัฒนาเป็นอย่างมาก ซึ่งครูสล่าจะใช้พื้นที่ภายในบ้านของตนเองสอนเด็กฝึกหัดให้ทำชิ้นงาน ไม่เพียงแต่จากรูปแบบแผนดั้งเดิม เช่น รูปเรื่องราวของพระพุทธรูปเจ้าหรือรามายณะ แต่ยังรวมถึงรูปแบบใหม่ ๆ เช่น ภาพบุคคล วิวาททัศน์ และภูมิทัศน์ที่มีมิติเชิงศิลปะนามธรรมที่ซับซ้อน

ภาพที่ 4 กลุ่มภาพแสดงการทำงานของสล่าเครื่องเงิน คุณลุงสุภาพและน้องชาย กับการถ่ายทอดความรู้ให้คนรุ่นใหม่
เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ.2561

2. การฟื้นฟูประวัติศาสตร์ของพื้นที่ใกล้เคียงและการสร้างศูนย์เรียนรู้ (วัดศรีสุพรรณ)

จากการสัมภาษณ์ท่านเจ้าอาวาสวัดศรีสุพรรณ³ พระครูพิทักษ์สุทธิคุณ (Pitaksutthikul, 2018) และท่านผู้ช่วยเจ้าอาวาส นายสวรรค์ แคว้นไธสง (Kwantaisong, 2018) พบว่า กลุ่มคณะชุมชนวัดศรีสุพรรณ ได้ร่วมมือกับคณะกรรมการวัดจัดงาน “สืบสานล้านนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น” ในเดือนมีนาคม พ.ศ.2543 ประกอบด้วย การประกวดงานเครื่องเงินในหมู่บ้านฝีมือนี มีการจัดนิทรรศการเกี่ยวกับกระบวนการผลิตเครื่องเงินและเครื่องเงิน ควบคู่ไปกับรื้อฟื้นพิธีสมโภชพระธาตุ ณ วัดศรีสุพรรณครบ 500 ปี หลังจากงานนี้แล้ว กลุ่ม “หัตถกรรมล้านนา” (หัตถศิลป์ล้านนาและวิหารล้านนา) ได้ถูกจัดตั้งขึ้นโดยช่างฝีมือของวัดศรีสุพรรณ มีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์และถ่ายทอดงานหัตถศิลป์เครื่องเงินสู่คนรุ่นใหม่ นำไปสู่การสร้าง “ศูนย์ศึกษาศิลปกรรมล้านนา” ในปี พ.ศ.2550 ซึ่งเปิดสอนหลักสูตรฝึกอบรมให้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการฝึกอาชีพช่างฝีมือ นำโดยสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติและได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ศูนย์การศึกษาแห่งนี้มีหลักสูตรอบรมระยะสั้น (1-3 ชั่วโมงปฏิบัติการ) สำหรับนักท่องเที่ยวที่สนใจอยากสัมผัสประสบการณ์ เช่น การทำ “ของที่ระลึกงานเงิน” (ที่ทำจากอะลูมิเนียม) อย่างง่าย ๆ ในปี พ.ศ.2560

นอกจากนี้ พบว่าทางวัดได้ริเริ่มพัฒนาการองค์กรจากแนวคิดปรับปรุงอุโบสถเดิมให้เป็น “อุโบสถเงิน” (ศาลาอุปัชฌาย์เงิน ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปฏิมากร พระเจ้าเจ็ดตื้อ) ซึ่งปรับปรุงใหม่ในปี พ.ศ.2547 และถือให้เป็น “อุโบสถเงินองค์แรกในโลก” (ดังภาพที่ 5) มีกิจกรรมที่เกิดจากการสร้างมูลนิธิอุโบสถเงิน (Silver Temple Foundation) เพื่อให้ทุนในการจัดกิจกรรมส่งเสริมทางวัฒนธรรมอื่น ๆ รวมถึง การจัดห้องเรียนหัตถกรรมเครื่องเงินสนับสนุนร้านขายของที่ระลึก และภายในวัดยังมีพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาสละเครื่องเงินในย่านมีศูนย์การศึกษาช่างสิบหมู่ล้านนาวัดศรีสุพรรณ และแหล่งศึกษาศิลปหัตถกรรมเครื่องเงินบ้านวัวลาย ทำให้ภาพลักษณ์ของ “หมู่บ้านเครื่องเงิน” (silver-smith village) ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของพื้นที่กลับคืนมา เพื่อตอบสนองต่อการลดลงของอุตสาหกรรมเครื่องเงินของอำเภวัวลายในช่วงปลาย พ.ศ.2530

³ วัดศรีสุพรรณเป็นวัดเก่าแก่อยานวัวลาย สร้างขึ้นในปี พ.ศ.2043 โดยพระเมืองแก้ว (กษัตริย์องค์ที่ 11 แห่งราชวงศ์มังราย) และพระนางสิริยศวดีโปรดให้เจ้าหมื่นหลวงจำคำเป็นแม่งานสร้างวัด “ศรีสุพรรณอาราม” หรือวัดศรีสุพรรณ มีเจดีย์ด้านหลังวิหารบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ (ปัจจุบัน คืออุโบสถด้านหน้า)

ภาพที่ 5 ภาพองค์ประกอบภายในวัดศรีสุพรรณ (ก) อุโบสถเงิน วัดศรีสุพรรณ (ข) (ง) พื้นที่การสนับสนุนวิสาหกิจชุมชน
ภูมิปัญญาประชารัฐ และ (ค) สัมภาษณ์เจ้าอาวาส เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ.2561

ศูนย์ศึกษาศิลปกรรมล้านนาคำเนินการโดย “มูลนิธิ” ของวัดศรีสุพรรณ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งกระบวนการนี้เป็นแนวคิดที่สำคัญให้กับย่านวัวลาย เรียกได้เป็น “ศรีสุพรรณโมเดล” (Sri-Supan model) ตามแนวทางของท่านเจ้าอาวาสวัดศรีสุพรรณ ซึ่งนอกจากหลักสูตรการฝึกอบรมต่าง ๆ แล้ว ทางวัดยังจัดให้นักท่องเที่ยวเข้าเยี่ยมชม “อุโบสถเงิน” (ปรับปรุงด้วยการหุ้มแผ่นเงินใหม่ในปี พ.ศ.2547) รวมถึง พิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาหัตถกรรมล้านนาและร้านขายของที่ระลึกเครื่องเงินภายในวัด ดำเนินการโดยวิสาหกิจชุมชนวัดศรีสุพรรณ ซึ่งด้วยวิธีนี้ นักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้ประวัติศาสตร์การทำเครื่องเงิน และสามารถชื่นชมสถาปัตยกรรมของวัดไปพร้อมการลองทำ “ของที่ระลึกเครื่องเงิน” ด้วยตนเองและสามารถซื้อชิ้นงานฝีมือได้ในร้านของโครงการ นอกจากนี้ ยังมีการแสดงต่าง ๆ ประกอบกับบริการรถรางเที่ยวโดยชมรอบย่าน แสดงถึงรูปแบบองค์กรของ “โมเดลการพัฒนาวัดศรีสุพรรณ” ที่รวมศูนย์ชุดความรู้ด้านงานฝีมือกับการศึกษาและการผลิตไว้ที่วัดได้พร้อมกัน ซึ่งจะเห็นว่าแนวทางและการตัดสินใจของมูลนิธิร่วมกับทางวิสาหกิจชุมชนนั้น พึ่งพิงทางวัดเป็นหลักใหญ่ เกิดความสัมพันธ์ในแนวตั้งระหว่างพระสงฆ์และชาวบ้าน นอกจากนี้ ยังสะท้อนให้เห็นถึงวิธีการที่พระสงฆ์ระดมชุมชนข้างฝีมือเพื่อรักษาโครงข่าย “ศรีสุพรรณโมเดล” ไว้ (ดังภาพที่ 6) โดยปัจจุบันศูนย์ศึกษาศิลปกรรมล้านนากลายเป็นส่วนหนึ่งของศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียนราชบัณฑิต สะท้อนให้เห็นถึงความเกื้อกูลกันระหว่างระบบของภาครัฐวัด และชุมชนที่มีลักษณะเป็นโครงสร้างการดูแลพัฒนาที่ขึ้นตรงกับทางวัดเป็นหลัก (Wat Sri-Supan, 2015)

ในส่วนพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาหัตถกรรมล้านนาวัดศรีสุพรรณนั้น สร้างขึ้นในปี พ.ศ.2555 โดยการสนับสนุนของศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (SACICT) มีการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะเฉพาะของงานฝีมือในย่านหัตถกรรมสิบเอ็ดแห่งในเชียงใหม่ มีรายละเอียดของช่างฝีมือระดับครูและข้อมูลย่อยในการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ นอกจากนี้ ยังมีการจัดแสดงเครื่องเงินและเครื่องเงิน (จากชุมชนวัดนันตาราม) รวมถึง การตีพิมพ์ประวัติศาสตร์ของพื้นที่ออกเป็นหนังสือ “งานหัตถกรรมและเครื่องเงินวัดศรีสุพรรณ” เนื่องในโอกาสการก่อสร้าง “วิหารเงิน” แล้วเสร็จ มีการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะเฉพาะของช่างฝีมือและช่างฝีมือของวัลลายจัดทำเป็นหนังสือเล่มนี้ ปัจจุบันพิพิธภัณฑ์และศูนย์เรียนรู้เป็นแหล่งสำคัญในการหล่อหลอมความเป็นย่านและบทบาทของวัดศรีสุพรรณให้เป็นแกนหลักในการพัฒนาย่านอย่างมีระบบระเบียบภายใต้แนวทาง “ศรีสุพรรณโมเดล”

ภาพที่ 6 กลุ่มภาพแสดงพื้นที่ปฏิบัติการทำเครื่องเงินภายในวัดศรีสุพรรณ เมื่อเดือน ธันวาคม 2561 เพื่อฝึกช่างบุคนเครื่องเงินในหลักสูตรของศูนย์ศึกษาศิลปะไทยโบราณสล่าสิบหมู่ล้านนา (เชียงใหม่) ร่วมกับกลุ่มหัตถศิลป์ล้านนา โครงการวิสาหกิจชุมชน ศูนย์การเรียนรู้เฉลิมพระเกียรติและการเรียนรู้ตลอดชีวิต

3. การฟื้นฟูประวัติศาสตร์ของพื้นที่ใกล้เคียงและการสร้างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น (วัดหมื่นสาร)

ในส่วนของวัดหมื่นสาร⁴ นั้น ได้มีการสร้าง “หอเงิน” ที่ต่างไปจาก “อุโบสถเงิน” ของวัดศรีสุพรรณ เรียกชื่อว่าหอศิลปพุทธจิตโต มีการหุ้มประดับเครื่องเงินทั้งหลัง⁵ อันเป็นเสมือนหอศิลป์ที่อุทิศแด่ครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนา ครูบาอินตา อินทปัญโญ (ครูบาอินต๊ะ) และครูบาบุญปัน ปุญญาคโม อดีตเจ้าอาวาสวัดหมื่นสาร ภายในมีลายฉลุสูงเครื่องเงิน แสดงเรื่องราวเกี่ยวกับพระเวสสันดรชาดกและ

⁴ วัดหมื่นสารนั้นไม่ปรากฏว่าเริ่มสร้างในสมัยใด แต่ตามบันทึกบาฬีวัดเจติยหลวง ระบุว่าเมื่อมาตายนามว่า “หมื่นวิมลจิตติสังหาราชมนตริ” ท่านได้สร้างพระอารามให้วัด ในรัชสมัยของพระเกษเกล้า (กษัตริย์องค์ที่ 15 แห่งราชวงศ์มังราย) และในพงศาวดารโยนก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ กล่าวว่า ในรัชสมัยพระเมืองแก้ว (กษัตริย์องค์ที่ 14) นั้น ได้จัดรับรองราชทูตและแปลพระราชสาสน์ ณ วัดแห่งนี้ด้วย อันอาจเป็นที่มาของชื่อ วัดหมื่นสาร

⁵ ออกแบบลวดลายและจัดทำโดยสล่าช่างเงิน ครูจรัสศักดิ์ กาวิละ ในปี พ.ศ.2554

การสร้างทางขึ้นดอยสุเทพ จากการสัมภาษณ์ท่านเจ้าอาวาส พระครูสุทธิจิตตารัตน์ และผู้ช่วยเจ้าอาวาส (Suthijittaphiratt, 2018) พบว่าวัดหมื่นสารมีอิฐธาด (หนึ่งในทาสี) ของครุฑบาตรวิชัย โดยบรรจุไว้ใน กุฏิเจ้าใกล้กับเจดีย์เก่าภายในพื้นที่ด้านในของวัด และทางวัดยังมีการจัดทำอนุสาวรีย์ครุฑบาตร ในรูปแบบ ของอนุสาวรีย์หุ้มเงิน ซึ่งถือว่าเป็นมรดกย่านสำคัญที่มีคนกล่าวถึงกันน้อย รวมถึงการที่ยานมีส่วนสำคัญ ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองในอดีต (Wat Muen-Sarn, 2018) โดยวัดหมื่นสารได้เคยถูกใช้เป็นคลังเสบียง อาวุธและเป็นสถานีนามัยพักรักษาของทหารบาดเจ็บในกองทัพญี่ปุ่น (ดังภาพที่ 7) ทำให้กองทหารญี่ปุ่น ที่มาตั้งค่ายที่วัดหมื่นสารในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้นมีความผูกพันกับชุมชน มีการสอนภาษาญี่ปุ่น แลกเปลี่ยนอาหารให้กันและกันในช่วงสงคราม เล่ากันว่ามีการทิ้งอาวุธสงครามหลายชิ้นไว้ในบ่อน้ำหลวงของวัด อีกด้วย ซึ่งในปัจจุบันลูกหลานทหารญี่ปุ่นเหล่านั้น ร่วมกับทางวัดได้ช่วยกันปรับปรุงอาคารที่เคยเป็นสถานีนามัย ให้เป็นอาคารจัดนิทรรศการเสมือนเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในละแวกวัดหมื่นสาร และมีการจัดพิธีรำลึกถึงทุกปี

ภาพที่ 7 ภาพองค์ประกอบภายในวัดหมื่นสาร (ก) กุฏิที่บรรจุอิฐครุฑบาตรวิชัย และ (ข) อาคารทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง
ทหารญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ.2561

นอกจากนี้ ในหนังสือ “วัดหมื่นสารบ้านวัวลายในสายธารวัฒนธรรมชุมชน” (Gawila, 2012) ได้เล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ของพื้นที่ เน้นไปที่บทบาทของผู้อยู่อาศัย ผู้ประกอบการในท้องถิ่นและช่างฝีมือล่า ที่ได้พัฒนาธุรกิจหัตถกรรมเครื่องเงินในวัวลาย ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง โดยหนังสือถูกจัดทำพร้อม กับการสร้าง “พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวัดหมื่นสาร” เพื่อการเก็บองค์ความรู้และสร้างพื้นที่บ่มเพาะคนรุ่นใหม่ ๆ ขึ้นในปี พ.ศ.2543 โดยการริเริ่มของคณะกรรมการกลุ่มคนใกล้ชิด ประกอบด้วย ผู้ประกอบการในท้องถิ่น ช่างฝีมือ และนักวิชาการในพื้นที่ ด้วยการสนับสนุนของเจ้าอาวาสวัดหมื่นสารที่ช่วยส่งเสริมโครงการ

จึงได้ระดมชาวบ้านในย่านและขอบริจาคงานฝีมือของครอบครัวสร้างเครื่องเงิน นำมาเก็บอนุรักษ์ไว้ให้คนรุ่นหลังได้สัมผัสและศึกษา ปัจจุบันพิพิธภัณฑ์ได้จัดแสดงเครื่องเงินและเครื่องเงินระดับชั้นครูประมาณ 80 ชิ้น (ดังภาพที่ 8) และเปิดให้เข้าชมเฉพาะกลุ่ม โดยมีผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ (ช่างสนิท บุญลาน และพระวิทยาวชิรเมธี ผู้ช่วยเจ้าอาวาส) คอยจัดการดูแล นอกจากนี้ ทางวัดได้สร้างอาคารสำคัญอีกแห่ง คือ “หอศิลป์เงินสุทิจิตโต” นำเสนอภาพจิตรกรรมฝาผนังฝีมือช่างท้องถิ่นจนกลายมาเป็นอาคารสำคัญของวัดหมื่นสารในปัจจุบัน โดยเมื่อหอศิลป์แห่งนี้สร้างแล้วเสร็จ ได้มีการจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง “วัดหมื่นสารบ้านวัวลายในสายธารวัฒนธรรมชุมชน” ขึ้น เพื่อประกอบใช้ในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นและ “หอศิลป์เงิน” โครงการเหล่านี้เป็นสิ่งมีชีวิตและตัวแปรที่แสดงถึงความร่วมมือระหว่างคณะกรรมการ ชาวบ้านละแวกใกล้เคียงและพระภิกษุในวัดร่วมกัน เพื่อพัฒนาอาคารทั้งสองให้รองรับการท่องเที่ยวและสื่อถึงอัตลักษณ์ของย่าน รวมถึงการมีร้านเครื่องเงินของวิสาหกิจชุมชนในวัดหมื่นสาร สามารถจะช่วยสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านและส่งเสริมผลิตภัณฑ์เครื่องเงินเพื่อต่อยอดไปสู่ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ในย่าน การพัฒนาโครงการท้องถิ่นนี้ คณะกรรมการละแวกวัดหมื่นสารได้ร่วมมือกับเครือข่ายขององค์กรภาคพลเมือง เพื่อปกป้องมรดกทางสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ซึ่งเครือข่ายพลเมืองนักวิชาการนี้ คอยให้คำแนะนำเกี่ยวกับแนวทางปฏิบัติของการท่องเที่ยวชุมชน และอำนวยความสะดวกในการทำงานร่วมกันระหว่างพื้นที่ใกล้เคียงกับวัดหมื่นสาร ทำให้มีการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้ต่อเนื่อง (ก่อนสถานการณ์โควิด 19) ร่วมกันกับอีกสองย่านงานหัตถกรรมที่มีฝีมือใกล้เคียง ได้แก่ วัดศรีสุพรรณและวัดนันทาราม และมีการจัด “ทัวร์ย่านหัตถกรรม” ครั้งแรกขึ้นในปี พ.ศ.2561

ภาพที่ 8 กลุ่มภาพแสดงบรรยากาศภายในพิพิธภัณฑ์ประวัติของวัดหมื่นสารและย่านเครื่องเงินวัวลายในปัจจุบัน
เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2561

4. การฟื้นฟูเศรษฐกิจและการสร้างถนนคนเดินวัวลายวันเสาร์

เพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำในปี พ.ศ.2534 ช่างฝีมือและเจ้าของร้านเครื่องเงิน 11 แห่ง จากกลุ่มเคหะวัดศรีสุพรรณและวัดหมื่นสารได้ริเริ่มสร้าง “ชั้นเงินขนาดใหญ่” (สลุงหลวง) เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของหมู่บ้านเครื่องเงินวัวลาย ที่จะนำเสนอในช่วงเทศกาลสำคัญของเมืองด้วยการสนับสนุนของผู้ว่าราชการจังหวัดในขณะนั้น ได้ถูกริเริ่มไปพร้อม ๆ กับการเกิดขึ้นของถนนคนเดินวัวลาย เพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำในปี พ.ศ.2534 (ดังภาพที่ 9) นับเป็นจุดเริ่มต้นของความร่วมมือระหว่างกลุ่มบ้านเครื่องเงินทั้ง 2 กลุ่ม จนนำไปสู่การก่อตั้งชมรม “เครื่องเงินบ้านวัวลาย” ในปี พ.ศ.2543 ซึ่งเป็นพื้นที่สำหรับรวบรวมจัดแสดงและจำหน่ายสินค้าหัตถกรรม ใช้ลานของวัดในแต่ละย่าน จัดทุกช่วงสุดสัปดาห์แรกของเดือน และตั้งแต่ปี พ.ศ.2547 เป็นต้นมา ชุมชนวัวลายได้พัฒนาตลาดนี้ร่วมกับเทศบาลนครเชียงใหม่ เปิดตัวเป็นถนนคนเดินวัวลายทุกวันเสาร์ ภายใต้กรอบของโครงการพัฒนาเชียงใหม่ไฮพอยท์ (Chiang Mai highpoint) โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างสิ่งใหม่ในชุมชนดั้งเดิม และจัดทำนันทนาการงานหัตถกรรมให้นักท่องเที่ยวเข้าชมและสามารถเลือกซื้อสินค้าในแหล่งผลิต เพื่อดึงดูดช่างฝีมือกลับเข้ามาในย่าน นอกจากนี้ ทางเทศบาลนครเชียงใหม่ได้ให้การสนับสนุนด้านการประชาสัมพันธ์กิจกรรม การเก็บขยะ การสนับสนุนไฟฟ้าและการตกแต่งต่าง ๆ ร่วมด้วย

ภาพที่ 9 กลุ่มภาพแสดงบรรยากาศถนนคนเดินวันเสาร์ ย่านวัวลาย เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ.2561 เป็นกิจกรรมเพื่อสร้างรายได้ที่สำคัญให้กับชุมชนเครื่องเงินวัวลาย นับเป็นการปรับตัวหาสมดุลในอนาคตอย่างยั่งยืนต่อไป

จะเห็นได้ว่ากลยุทธ์ในการสร้างกิจกรรมของย่านและถนนคนเดิน เกี่ยวข้องกับการรับรู้ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมวัวลายเพื่อให้ได้รับการสนับสนุนจากทางภาครัฐและเอกชน ดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้ามายังภายในพื้นที่ ถนนคนเดินจึงเป็นตัวขับเคลื่อนหลักในการพัฒนาเศรษฐกิจสำหรับพื้นที่ และเป็นกุญแจสำคัญในการฟื้นฟูชื่อเสียงของ “หมู่บ้านเครื่องเงิน” (silver village) โดยจากการสัมภาษณ์สมาชิกในคณะกรรมการโครงการฟื้นฟูนี้ ต่างมองว่าสิ่งเหล่านี้ได้ช่วยดึงดูดนักท่องเที่ยวและช่างฝีมือกลับมาที่ย่านวัวลาย ช่วยเพิ่มศักยภาพทางเศรษฐกิจของย่านและการพัฒนาเครื่องเงิน อย่างไรก็ตาม กลุ่มชาวบ้านได้ตั้งข้อสังเกตว่า ทุกวันนี้เป้าหมายแรกของตลาดงานหัตถกรรมถูกมองข้ามไป เครื่องประดับและสินค้าที่ระลึกแบบอื่น ๆ สำหรับนักท่องเที่ยวได้รับความนิยม เนื่องจากต้นทุนไม่แพงและสามารถขายได้ง่ายกว่างานเครื่องเงินหรืองานศิลปะเงินที่มีราคาสูง

จากการศึกษาทั้ง 4 รูปแบบนั้น จะเห็นได้ว่าความพยายามในการระดมพลของพื้นที่ในวัด ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมและการทำงานร่วมกันของชุมชนและวัด ซึ่งก่อให้เกิดความสัมพันธ์เชิงราบของกลุ่มคนระหว่างพระสงฆ์และผู้อยู่อาศัย เป็นความร่วมมือด้วยทั้งพลังสมัครใจหรือมีโครงสร้างการสั่งการ มีการเปิดโอกาสให้เพื่อนบ้านต่าง ๆ ได้พูดคุยแลกเปลี่ยนเสนอความคิดเห็นกัน จนสามารถตอบสนองต่อวิกฤตโดยการพัฒนาโครงการต่าง ๆ ในละแวกย่าน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการสร้างโครงการต่าง ๆ วัดจึงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมและอนุรักษ์งานฝีมือในท้องถิ่น ตลอดจนการถ่ายทอดความรู้งานฝีมือซึ่งท่านเจ้าอาวาสและพระสงฆ์ต่างได้ดูแลจัดการและริเริ่มโครงการต่าง ๆ ให้ท้องถิ่น ร่วมกับผู้อาศัยและแรงงานฝีมือที่เกี่ยวข้อง อาทิ นิทรรศการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นสำหรับพื้นที่ทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของพื้นที่ ห้องเรียนหัตถกรรมเครื่องเงิน และการประชุมเชิงปฏิบัติการของช่างสล่าและชุมชนเป็นครั้งคราว รวมถึงถนนคนเดินวันเสาร์อีกด้วย

นอกจากนี้ อีกมิติหนึ่งในการศึกษานี้ คือ การบูรณาการสู่การเรียนการสอนในการลงพื้นที่ที่วัดและเข้าใจลักษณะของ “ละแวกย่าน” ในรูปแบบการประชุมเชิงปฏิบัติการของนักศึกษาฝรั่งเศส-ไทย เกี่ยวกับมรดกย่านและการพัฒนาร่วมสมัยในเมืองเชียงใหม่ (Wua-Lai heritage and contemporary city workshop) โดยเริ่มจากความร่วมมือระหว่างสองมหาวิทยาลัย (ENSAPB-FACMU) ในปี พ.ศ.2555 เป็นการอบรมเชิงปฏิบัติการผสมผสานการทำงานออกแบบสตูดิโอในพื้นที่วัวลาย นักศึกษาจะทำการสำรวจพื้นที่ ทำงานรังวัดบ้านเรือนไม้เก่าในย่านและทดลองใช้วิธีใหม่ ๆ ในการมองและทำความเข้าใจกับบริบท “ละแวกย่าน” (neighborhood) ของวัวลาย (ดังภาพที่ 10)

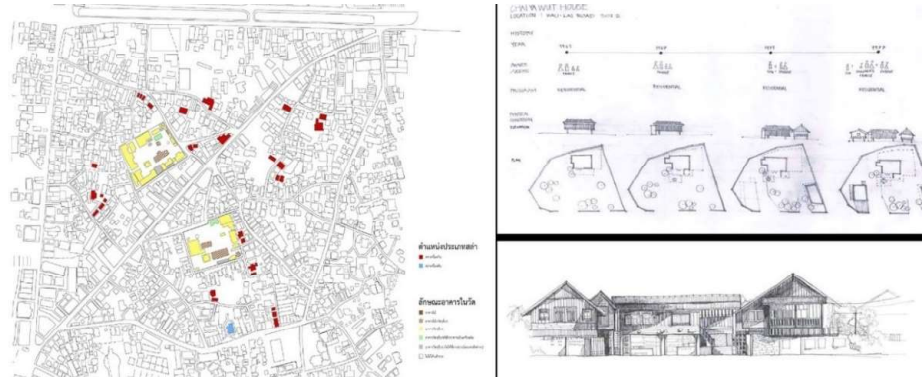
ภาพที่ 10 กลุ่มภาพแสดงการลงพื้นที่ศึกษาย่านวัดศรีสุพรรณและวัดหมื่นสาร ผ่านโครงการเชิงปฏิบัติการ
ของนักศึกษาไทยและฝรั่งเศส เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ.2561

ซึ่งสร้างการมีส่วนร่วมของนักเรียนในช่วงแรก คือ การค้นคว้าเกี่ยวกับเมืองผ่านเอกสารทางประวัติศาสตร์ มีการรวบรวมภาพถ่ายเก่า ๆ ของพื้นที่และสร้างแผนที่สำหรับการทำงานในการลงสำรวจจริง ช่วงที่สอง นักเรียนจะลงพื้นที่ “กลุ่มบ้าน” และสัมภาษณ์ชาวบ้านตามบ้านต่าง ๆ รวมถึง เก็บบันทึกข้อมูล และข้อสังเกตต่าง ๆ (observation approach) ด้วยสื่อหลากหลาย เช่น ภาพถ่าย สเก็ตซ์ภาพวาด เทปบันทึกเสียงและภาพวิดีโอ โดยเฉพาะการทำข้อมูลสร้างวัดบ้านไม้เก่าและการทำตารางแผนภูมิลำดับรุ่นสู่รุ่นของครอบครัวที่เป็นเจ้าของบ้านในแต่ละหลัง และช่วงท้ายที่สุด นักศึกษาแต่ละกลุ่มได้จัดทำรวบรวมงานรังวัดเหล่านี้เก็บไว้เพื่อเป็นข้อมูลอ้างอิงต่อไป⁶ รวมถึงนำเสนอการวิเคราะห์ข้อมูลที่ค้นพบในย่าน นอกจากนี้ ในปี พ.ศ.2562 โครงการได้ผสมผสานทดลองการจัดทำเวทีเสวนา (forum) ในชุมชน ร่วมกับโครงการปฏิบัติการ (workshop) ทำให้นักศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของคนในพื้นที่และจุดประกายข้อคิดเห็น ข้อโต้แย้งในเวทีเสวนาจากชาวบ้านจริง ๆ ซึ่งได้รับการตอบรับที่ดี ทั้งนักศึกษาและชาวบ้านที่พักอาศัยในละแวกย่านนี้ ทำให้ทั้งคู่ (นักศึกษาและนักวิจัยกับชาวบ้าน) สามารถแบ่งปันและเรียนรู้จากกันและกันได้เป็นอย่างดี

จากการทำปฏิบัติการเวิร์กชอปนั้น พบว่า การสร้างแนวทางการทำความเข้าใจเกี่ยวกับพื้นที่และองค์ความรู้ของ “ละแวกย่าน” มีผลสำคัญต่อการเรียนรู้ให้เกิดการเข้าใจที่ลึกซึ้งและส่งผลต่อการต่อยอดข้อมูลจากการรังวัด การสัมภาษณ์และการลงพื้นที่ของนักศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเข้าเยี่ยมบ้านต่าง ๆ

⁶ ทางทีมวิจัยได้จัดทำหนังสือจากการรังวัดนี้ ชื่อว่า “Discovering The Living Space: Field Experiences of Wooden Houses and Neighborhoods in Chiang Mai, Thailand” ตีพิมพ์ในปี พ.ศ.2563 ออกแบบสวดลายและจัดทำโดยสลาข้างเงิน ครูจิรศักดิ์ กาวิละ ในปี พ.ศ.2554

ในชุมชนจากบ้านหลังหนึ่งไปยังอีกหลัง จะเกิดความเข้าใจในมิติทางมานุษยวิทยาของการมีปฏิสัมพันธ์และขนาดสัดส่วน (scale) ในละแวกย่าน ชัดความเข้าใจของข้อมูลจึงผสมผสานกับการศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรม ด้วยวิธีการพื้นฐาน คือ การวาดหรือร่างภาพจากสิ่งที่เห็น รวมถึง การใช้เวลาในการรื้อวัดบ้านเรือนไม้จริง (ดังภาพที่ 11) แม้ว่าจะเป็นวิธีพื้นฐานสำหรับนักเรียนสถาปัตยกรรม แต่สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องมือที่ทำให้เกิดการใช้ “เวลา” ร่วมกันกับตัวเรือนในมิติทางสถาปัตยกรรม ในขณะที่เดียวกันได้พูดคุยคุ้นเคยกับเจ้าของบ้านในละแวกย่านเหล่านั้นไปด้วย เกิดการเรียนรู้และการทำความเข้าใจสภาพแวดล้อมอาคารและเรือนต่าง ๆ ตลอดจนการเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตภายในครัวเรือน (Tansukanun, 2015) นอกเหนือไปจากการสัมภาษณ์พูดคุยและใช้เวลากับเจ้าของบ้านแต่ละหลังแล้ว ยังมีการจัดทำผังครอบครัวของบ้านแต่ละหลัง ดังนั้น ประวัติศาสตร์ด้วยปากเปล่าหรือการเล่าเรื่องของบุคคล (oral/told story) จึงเป็นชุดข้อมูลสำคัญ สำหรับความเข้าใจชุมชนละแวกย่านอีกชั้นหนึ่ง เมื่อนำมาใช้ประกอบเป็นส่วนหนึ่งของวิธีการศึกษาเข้าใจเมือง (urban study)

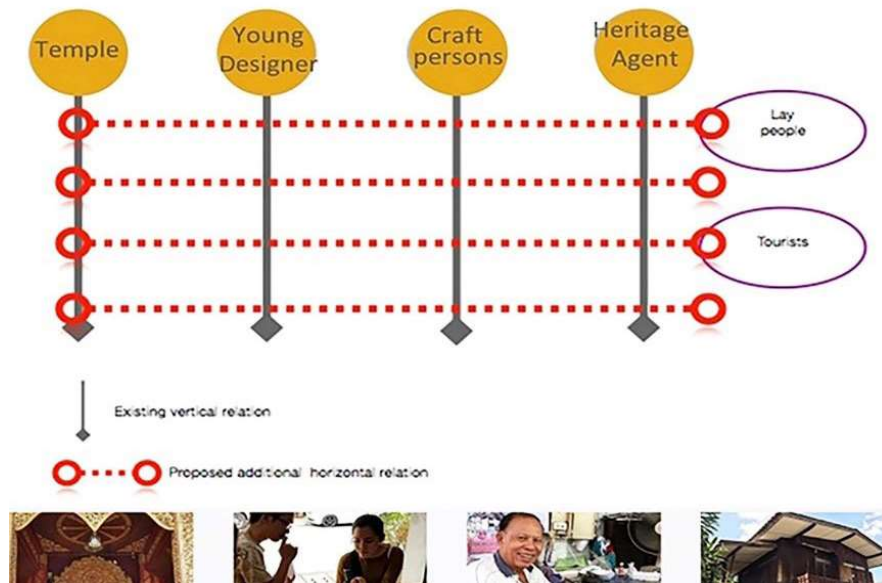
ภาพที่ 11 แผนผังแสดงตำแหน่งบ้านสร้างเครื่องเงินในย่าน (ซ้าย) และตัวอย่างงานศึกษารังวัดและการใช้งานของบ้านไม้เก่า (ขวา) เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ.2561

บทอภิปรายผลการศึกษา

การศึกษารูปแบบของ “ละแวกย่าน” บนคำถามการวิจัยนี้ พบว่า ทั้งสองย่านได้สร้างและกำหนดรูปแบบ เพื่อการรับมือกับสถานการณ์ของย่านตนเองได้อย่างน่าสนใจ โดยเฉพาะการค้นพบว่าละแวกย่านทั้งสองได้สร้างรูปแบบที่แตกต่างกัน โดยมีศูนย์กลางเป็นวัดประจำชุมชน มีลักษณะการจัดการที่แตกต่างกัน และเมื่อวิเคราะห์บนกรอบความคิดและคำถามของงานวิจัยแล้ว จะเห็นได้ว่าย่านวัวลายทั้งสองชุมชน แม้จะประสบกับปัญหาในการลดถอยของอัตลักษณ์ย่าน ที่บ่มเพาะจากองค์ความรู้ทักษะและความเป็นช่างฝีมือเครื่องเงิน รวมถึงเป็นอัตลักษณ์ที่หล่อเลี้ยงวิถีชีวิตและรายได้ เพื่อการเลี้ยงชีพในครัวเรือน หรือชุมชนเอง และสามารถรักษาศักยภาพที่วางบนฐานองค์ความรู้และประวัติศาสตร์ย่านที่ต่อเนื่องกันมาได้ นอกจากนี้ การให้ความสำคัญของความเป็นย่าน “หมู่บ้านเครื่องเงิน” อันดั้งเดิมแห่งเดียวในเขตเวียงเก่าเชียงใหม่มากขึ้นนั้น

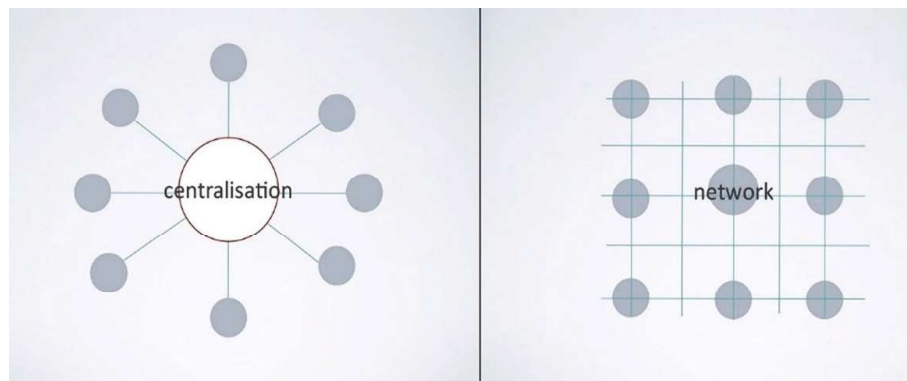
ทำให้เกิดการสร้างสถานที่ฝึกทักษะสำหรับเยาวชนในการทำเครื่องเงิน ส่งเสริมย่านให้เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวจากถนนคนเดินวันเสาร์และรักษามรดกทางประวัติศาสตร์ของย่าน ที่ถือได้ว่าเป็นสถานที่แห่งความทรงจำทั้งในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และช่วงการขยายตัวของเมืองเชียงใหม่ไว้ หลังรัฐบาลกลางกำหนดให้เชียงใหม่เป็นเมืองท่องเที่ยวที่สำคัญในภูมิภาค

ความร่วมมือในการสร้างโครงการและเครือข่ายหน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่วิวาลัย เช่น การส่งเสริมอุตสาหกรรม (อุตสาหกรรมหัตถศิลป์) องค์กรเมืองสร้างสรรค์นำโดยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ (TCDC) มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ทำให้เห็นได้ว่า “ละแวกย่าน” ได้พยายามยึดโยงความสำคัญของการรักษาความรู้ สร้างเครือข่ายการจัดการเป็นอย่างดีทั้งในระดับละแวกย่าน และในระดับเมืองโดยรวม ซึ่งกระบวนการต่าง ๆ ที่ค้นพบในงานวิจัยนี้ สามารถจำแนกผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลักออกเป็น 4 กลุ่มด้วยกัน ได้แก่ กลุ่มพระภิกษุ กลุ่มคนรุ่นใหม่ กลุ่มสล่าเครื่องเงิน และกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับมรดกภูมิปัญญา ย่าน ผสมผสานความสัมพันธ์ในเครือข่ายของวัดและความเป็นละแวกย่านของวิวาลัย (ดังภาพที่ 12) โดยมีโครงข่ายของความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจชุมชนที่ผสานอัตลักษณ์องค์ความรู้ย่านเครื่องเงินกับการอยู่อาศัยและเลี้ยงชีพไปพร้อมกัน

ภาพที่ 12 รูปและแผนภูมิแสดงกลุ่ม 4 กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในการให้สัมภาษณ์ในย่าน ได้แก่ กลุ่มพระภิกษุ กลุ่มคนรุ่นใหม่ กลุ่มสล่า และ กลุ่มที่เกี่ยวข้องกับมรดกภูมิปัญญา เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ.2562

นอกจากนี้ งานวิจัยยังพบว่าความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างนี้ แบ่งออกได้เป็น 2 รูปแบบ แนวทางขององค์กรท้องถิ่นในย่านวัวลาย ที่จัดการกิจกรรมงานฝีมือและการตอบรับต่อวิกฤตเศรษฐกิจในท้องถิ่น เพื่อการฟื้นฟูผลิตภัณฑ์และกิจกรรมหัตถกรรมเครื่องเงินภายในเครือข่ายย่าน และสามารถรักษาทักษะและความรู้ในท้องถิ่นนี้ได้ มีเป้าหมายมุ่งไปสู่การส่งเสริมภาพลักษณ์ของพื้นที่ในฐานะ“หมู่บ้านเงิน” (silver village) ประกอบด้วย (1) รูปแบบวัดศรีสุพรรณ และ (2) เครือข่ายละแวกบ้านวัดหมื่นสาร ที่มีการจัดการแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดเจน โดยรูปแบบการจัดระเบียบของวัดศรีสุพรรณ จะเป็นเสมือนการจัดการแบบ “รวมศูนย์” (centralization) ซึ่งจะสังเกตเห็นว่าการดำเนินการทั้งหมดของวัดศรีสุพรรณได้รับการชี้แนะและตัดสินใจโดยท่านเจ้าอาวาสเป็นหลักสำคัญ เป็นการรวมศูนย์ในวิสัยทัศน์และระบบการจัดการความรู้หัตถกรรมเครื่องเงิน รวมถึง ส่งเสริมการผลิตและเรียนรู้ที่วัดศรีสุพรรณผ่านโรงเรียนหัตถศิลป์ไทย ทำให้อำนาจของพระสงฆ์ถูกแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนในรูปแบบของโมเดลนี้ สะท้อนให้เห็นโครงสร้างทางสังคมแบบดั้งเดิมตามลำดับชั้นของอำนาจในละแวกใกล้เคียง เป็นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและศาสนาในระบบอุปถัมภ์ ส่วนรูปแบบการจัดองค์กรของวัดหมื่นสารนั้น จะเป็นลักษณะของเครือข่ายละแวกบ้านอย่างแท้จริง มีการจัดทำนิตรศการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของวัดหมื่นสารที่ริเริ่มโดยชาวบ้านในชุมชน มีเป้าหมาย คือ การเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการผลิตเครื่องเงินประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และที่มาของย่านวัวลายสู่สาธารณชน ซึ่งมีความยืดหยุ่นมากขึ้น มีการประสานลำดับของโครงสร้างการจัดการที่น้อยกว่าในรูปแบบ “เครือข่าย” (network) เมื่อเปรียบเทียบกับ “รูปแบบวัดศรีสุพรรณ” (ดังภาพที่ 13)

ภาพที่ 13 ลักษณะความสัมพันธ์วัดกับละแวกย่าน; (ก) แบบ “รวมศูนย์” (centralization) ณ วัดศรีสุพรรณ และ (ข) แบบ “เครือข่าย” (network) ณ วัดหมื่นสาร เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ.2562

สองกรณีนี้ ทำให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทร่วมสมัยของงานฝีมือและวัดในละแวกย่านที่สำคัญอย่างชัดเจน ชาวบ้านวัลลายถือว่างานหัตถกรรมเครื่องเงินเป็นมรดกของท้องถิ่นและวัดในพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางขององค์กรท้องถิ่นและให้ความสำคัญกับมรดกของพวกเขาอย่างเข้มแข็ง แม้จะมีจำนวนของชาวบ้านวัลลายทำเครื่องเงินลดน้อยลง แต่การสร้างโครงการของพวกเขาบนพื้นฐานของการปกครองตนเองเพื่อต่อต้านการสูญเสียอัตลักษณ์และการแบ่งแยกผ่านโลกาภิวัตน์ของการท่องเที่ยวและการค้า ก่อให้เกิดสิ่งที่ Magnaghi (2005) เรียกว่า การพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืนด้วยตนเอง โดยมีมิติของสิ่งปลูกสร้างในย่านผ่านการลงพื้นที่นั้น ลักษณะทางกายภาพของย่านวัลลายมีตรอกซอกซอยที่เป็นรูปแบบคดเคี้ยวดั้งเดิม ผสานไปตามอาคารขนาดเล็กของบ้านแต่ละหลัง มีพื้นที่ทำงานของสล่า มีสนามหน้าบ้านเล็ก ๆ บ่อน้ำและต้นไม้ให้ร่มเงา ลักษณะเหล่านี้ยังคงมีให้เห็นพร้อมต้นไม้เขียวชอุ่มตามตรอกซอกซอย ทำให้ยังคงมีความเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ ที่มีวัดและโรงเรียนตั้งอยู่ท่ามกลางกลุ่ม “ละแวกย่าน” ทำให้ลักษณะทางกายภาพของย่านมีความสมบูรณ์อยู่มาก ซึ่งอาคารตึกแถวใหม่ที่จำกัดความสูงประมาณสี่ชั้นนั้น ถูกสร้างขึ้นเฉพาะบนถนนวัลลายสายหลัก และจากการลงพื้นที่สำรวจอาคารที่อยู่อาศัยขนาดเล็กและบ้านไม้ พบว่า ภัยคุกคามต่อบ้านและลักษณะเหล่านี้กำลังถูกแทนที่ด้วยอาคารขนาดกลางและใหญ่ มีการใช้พื้นที่ในประโยชน์ใหม่ ๆ เช่น ร้านกาแฟ ร้านนวด โรงแรมขนาดเล็ก ร้านค้าสะดวกซื้อและที่จอดรถ ซึ่งหากไม่ได้รับการควบคุมการเปลี่ยนแปลงนี้อย่างรู้เท่าทัน จะนำไปสู่การทำลายกายภาพดั้งเดิมของพื้นที่ไป โดยเฉพาะเรือนไม้สลาดั้งเดิม จะส่งผลต่อความเป็น “ละแวกย่าน” ได้ในอนาคต สถานการณ์นี้ทำให้การรักษาบ้านไม้เรือนสลาดั้งเดิมจำเป็นต้องถูกรักษาไว้ เพราะเป็นทั้งสถานที่อาศัย ที่ทำงาน ที่สอน และร้านค้าเครื่องเงิน ที่สะท้อนความเป็นหมู่บ้านเครื่องเงินที่เต็มไปด้วยวิถีชีวิตไว้ นอกจากนี้ ยังเป็นแหล่งบ่มเพาะสะสมความรู้และทักษะงานฝีมือมาหลายชั่วอายุคน หากบ้านเรือนสล่าและร้านค้าเครื่องเงินสำคัญ ๆ ในท้องถิ่นหลายแห่งถูกทำลายหายไปจากพื้นที่ ความรู้งานฝีมือและเครือข่ายการรักษากรณีความรู้เหล่านี้จะถูกคุกคามจนต้องปิดตัวลงกันไปไม่สิ้นสุด

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาที่ค้นพบต่อประเด็นการสร้างและรักษาเครือข่ายองค์ความรู้การทำเครื่องเงินเพื่อการดำรงชีวิตและเป็นมรดกของท้องถิ่นในวัลลายจากงานวิจัยชิ้นนี้ ได้สะท้อนการศึกษากลุ่มที่อยู่อาศัยใน “ละแวกย่าน” ผสานร่วมกับการสร้างโครงการส่งเสริมงานหัตถกรรมภายในชุมชน อันเป็นกลยุทธ์ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและย่านที่เป็นไปได้จริงและเชื่อมโยงการผลิตงานฝีมือกับภาคการท่องเที่ยวของเมือง ซึ่งชุมชนทั้งสองได้พัฒนาโครงการ สร้างกิจกรรม พัฒนาผลิตภัณฑ์และงานฝีมือใหม่ ๆ ซึ่งเป็นตัวแปรสำคัญที่พบจากงานวิจัย เพื่อการปรับตัวของ “ละแวกย่าน” ให้เข้ากับความต้องการของปัจจัยสถานการณ์และกลไกตลาดในขณะเดียวกันความสนใจในงานหัตถกรรมเครื่องเงินอันเป็นมรดกองค์ความรู้ของท้องถิ่น ได้สร้างความร่วมมือในการอนุรักษ์องค์ความรู้ และเก็บรักษาผลงานชิ้นเอกที่ถูกทำขึ้นภายในย่านจากยุคสมัยโบราณ จัดตั้งเป็นศูนย์การศึกษาหัตถกรรมเครื่องเงินในละแวกย่าน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางเพื่อเป็นพื้นที่สำหรับการฝึกฝนถ่ายทอดเทคนิคงานฝีมือให้กับคนรุ่นใหม่ ด้วยวิธีนี้ การผลิตงานฝีมือยังคงเชื่อมโยงกับสถานที่และภูมิหลังทางวัฒนธรรมของช่างฝีมือ ขณะที่รูปแบบใหม่ ๆ ของเครื่องเงินสามารถพัฒนาด้วยเทคนิคงานฝีมือที่แตกต่างกันได้

ทำให้ความเป็นย่านแห่งการอนุรักษ์มรดกและภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถดำเนินควบคู่ไปกับการพัฒนาความเป็นอยู่ของคนในละแวกเดียวกัน วัดกลายเป็นสถานที่ที่เข้าร่วมกันในการพัฒนาย่าน นอกเหนือไปจากกรอบทางศาสนาแล้ว วัดยังเป็นศูนย์กลางทางสังคมและพื้นที่ของชีวิต เป็นลักษณะของ “Icon of the area” (Ho, 2019) ที่ผู้อยู่อาศัยสร้างความสัมพันธ์ความทรงจำที่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน กลุ่มที่อยู่อาศัยทั้งสองกลุ่มใช้สถานที่อย่างพื้นที่วัด สร้างมิติความหมายและสร้างความเป็นกันเองในการดำเนินโครงการต่าง ๆ ซึ่งเปิดพื้นที่ให้กับผู้มาเยี่ยมเยียนและนักท่องเที่ยว เข้ามาช่วยเหลือเลี้ยงระบบพาณิชย์ครัวเรือนและสร้างความหมายร่วมกัน (Tansukanun & Daungthima, 2017)

การสร้างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นและการตีพิมพ์หนังสือประวัติศาสตร์ มีส่วนช่วยในกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการจัดสรรทรัพยากรทางวัฒนธรรม เป็นสิ่งสำคัญสำหรับการแสดง การคงอยู่และบ่งชี้ถึงพลังของกลุ่มทางสังคมใหม่ (Cohen, 2000) ผ่านการเล่าเรื่องทางประวัติศาสตร์ในพื้นที่นี้ร่วมกัน รวมถึงการสืบทอดทักษะงานฝีมือที่มีมาหลายชั่วอายุคน กลายเป็นรูปแบบการจัดการในช่วงเวลาวิกฤติและในพื้นที่ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์ร่วมกันระหว่างเพื่อนบ้าน และเสริมสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของพื้นที่ในย่าน ในขณะที่องค์ประกอบของอัตลักษณ์ยังคงถูกแบ่งปัน ผ่านการมีส่วนร่วมในโครงการท้องถิ่นและสร้างวาทกรรมเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของช่างเงิน รวมถึง การสร้างความมั่นคงอย่างยั่งยืนให้กับละแวกย่าน ซึ่งเป็นการตอบสนองต่อความเสี่ยงของภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้ที่กำลังหายไป โดยความแตกต่างระหว่างรูปแบบวัดศรีสุพรรณ (แบบรวมศูนย์) และเครือข่ายละแวกบ้านวัดหมื่นสาร (แบบเครือข่าย) นั้น สร้างตัวอย่างต้นแบบการอนุรักษ์และสืบสานความรู้ของท้องถิ่น และรักษายึดโยงความผูกพันทางสังคมของละแวกย่านใกล้เคียงให้คงอยู่ได้ทั้งสองแนวทาง ผ่านกรอบแนวคิดเรื่องการเสริมสร้างเครือข่ายสังคมและการแบ่งปันความรู้ ภายในพื้นที่โดยงานวิจัยนี้ สามารถต่อยอดไปสู่ประเด็นของการสร้างเวทีแลกเปลี่ยนความรู้เพื่อการแสดงออกผ่านการศึกษาพื้นที่และการเรียนรู้ในกรณีของย่านวัวลาย เป็นการต่อยอดจากงานวิจัยศึกษาและสำรวจบนฐานของการแบ่งปันเข้าใจองค์ความรู้ภายในย่านและสร้างแนวทางการศึกษาพื้นที่ “ละแวกย่าน” (neighborhood) ในมิติที่หลากหลาย อันเป็นกุญแจสำคัญในการรักษาต่อยอดคุณค่าแห่ง “ละแวกย่าน” (neighborhood) ตามภูมิวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของย่านได้ดีและยั่งยืนต่อไปได้ในอนาคต

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยบูรณาการเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ “Neighborhood” ในโครงการวิจัยกลุ่ม (SEANNET) 6 เมืองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (สุราบายา/โฮจิมินห์/มนิลา/มะนิลา/กรุงเทพฯ/เชียงใหม่) ด้วยทุน Henry Luce Foundation (ผ่านสถาบัน IIAS, Leiden University) ในช่วงปี ค.ศ.2017-2020 ระหว่างนักศึกษาคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และ Ecole Nationale Supérieure d'Architecture de Paris-Bellville (ENSAPB) กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

เอกสารอ้างอิง

- Brower, S. (1996). **Good neighborhoods: a study of in-town and suburban residential environments**. London: Praeger.
- Cohen, E. (2000). **The commercialized crafts of Thailand: hill tribes and lowland villages**. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Gawila, J. (2012). **Wat Muen-Sarn baan Wua Lai nai sai tarn wattanatham chum chon**. (In Thai) [Through the eyes of neighborhood culture at wat Muen-Sarn baan Wua Lai]. Chiang Mai: Wat Muen-Sarn.
- Ho, K.C. (2019). **Neighborhoods for the city in Asia Pacific**. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Kwantaiong, S. (2018, November). **Interview**. Abbot's assistance of wat Sri-Supan, Wua-Lai, Chiang Mai.
- Lubeigt, G. (1994). Traditional and recent aspect of the urban development of Chiang Mai, Thailand. In Askew, M. & Logan, W.S. (Eds.). **Cultural identity and urban change in Southeast Asia: interpretive essays** (pp.117-134). Victoria: Deakin University Press.
- Magnaghi, A. (2005). **The urban village: a charter for democracy and local self-sustainable development**. London: Zed Books.
- Nernhard, A. (2015). **Baan Wua-Lai**. (In Thai) [Wua-Lai Neighbourhood]. Chiang Mai: Nopburi Kanphim.
- Ongsakul, S. (2005). **History of Lanna**. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Ongsakul, S. (2006). **Pang muang Chiang Mai: mitti thang prawattisat**. (In Thai) [City plan of Chiang Mai: historical dimension]. Chiang Mai: Faculty of Education, Chiang Mai University Press.
- Palaharn, M. (2013). **Khrueang ngoen baan Wua-Lai chum chon wat Muen-Sarn baan Wua-Lai lae chum chon wat Sri-Supan, changwat Chiang Mai**. (In Thai) [Wua-Lai silverware, Muen-Sarn baan Wua-Lai's and wat Sri-Supan's neighbourhoods, Chiang Mai province]. (Master's thesis). Bangkok: Faculty of Fine Arts, Silpakorn University.

- Pitaksutthikul, P. (2018, November). **Interview**. Main abbot of wat Sri-Supan, Wua-Lai, Chiang Mai.
- Pornsawan Silvershop. (2018, November). **Interview**. Owner and silversmith designer, Wua-Lai, Chiang Mai.
- Romanos, M. & Auffrey, C. (2002). **Managing intermediate size cities: sustainable development in a growth region of Thailand**. Netherlands: Springer.
- Suthijittaphiratt, P. (2018, October). **Interview**. Main abbot of wat Muen-Sarn, Wua-Lai, Chiang Mai.
- Tansukanun, P. (2015). The dynamism of old wooden houses within Chiang Mai city wall. **Proceedings of the fifth Asian conference on sustainability, energy and the environment 2015** (pp.585-602). Kobe: Japan.
- Tansukanun, P. & Daungthima, W. (2017). Khwam ru suek pen sathanthi khong chum chon lawaek baan nai khet mueang prawattisat Chiang Mai. (In Thai) [A ‘sense of place’ and neighborhoods in historic cities: the case of Chiang Mai, Thailand]. **Built Environment Inquiry**, 16(1), 85-107.
- Wat Muen-Sarn. (2018). **Sing pim phiphitthaphan kiaokap thahan yipun nai songkhramlok khrang tee 2**. (In Thai) [Museum publications on Japanese soldiers during the World War 2]. Chiang Mai: Author.
- Wat Sri-Supan. (2015). **CD nam Sanoer prawattisat wat Sri-Suphan lae ubosot ngeru**. (In Thai) [Publication CD on wat Sri-Suphan and silver temple history] [CD]. Chiang Mai: Author.